

WAARHEID

TOM PHILLIPS BIJ UITGEVERIJ THOMAS RAP

*De mens. Een kleine geschiedenis van onze
allergrootste fuck-ups (2019)*

Tom Phillips

WAARHEID

*Een kleine geschiedenis
van complete bullshit*

Vertaald door Inge Pieters

2021

THOMAS RAP
AMSTERDAM

Copyright © 2019 Tom Phillips
Copyright Nederlandse vertaling © 2021 Inge Pieters
Oorspronkelijke titel *Truth. A Brief History of Total Bullsh*t*
Oorspronkelijke uitgever Wildfire/Headline Publishing
Group, Londen
Omslagontwerp bij Barbara
Omslagbeeld J. Stromme/Alamy/Imageselect
Vormgeving binnenwerk Perfect Service, Reeuwijk
Druk- en bindwerk Wilco, Amersfoort
ISBN 978 94 004 0669 8
NUR 320

thomasrap.nl

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen.
Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

*Voor mijn ouders, die me van begin af aan de waarde
van waarheid hebben bijgebracht.*

*Hoewel ik er toevallig wel net achter ben gekomen dat jullie
de tandenfee waren.*

Sinterklaas zal wel boos zijn dat jullie zo hebben zitten liegen.

‘De opvallendste tegenstrijdigheid binnen onze beschaving is de fundamentele eerbied die we voor de waarheid zeggen te koesteren en onze diepgaande onverschilligheid ten opzichte van diezelfde waarheid waar we dagelijks blijk van geven.’

Vilhjalmur Stefansson, *Adventures in error*, 1936

Noot van de auteur

Dit is een boek over dingen die niet waar zijn, wat logischerwijs inhoudt dat het afgelopen jaar voor mij zo ongeveer één grote, permanente paniekaanval is geweest.

Dit boek gaat over geschiedenis en de geschiedenis is van zichzelf al rommelig genoeg, met al die provisorische waarheden, halve waarheden en onmiskenbare mythen. In mijn vorige boek, dat over het menselijk falen ging, schreef ik: ‘De kans dat dit boek over fuck-ups geen enkele fuck-up bevat is eerlijk gezegd miniem.’ (En jawel, we hebben er achteraf een paar gevonden, hoewel het gelukkig geen al te gruwelijke fouten bleken te zijn.) Toen ik over missers schreef, voelde dat een beetje als de goden verzoeken, maar met mijn nieuwe onderwerp – onwaarheid – bied ik die gasten helemaal een schot voor open doel. En laten we eerlijk zijn: de goden zullen zo’n simpel inkoppertje in een leeg net van één meter afstand niet snel missen. Zeker niet als je ziet hoe ze momenteel in vorm zijn.

Dus ja, ergens in dit boek zullen ongetwijfeld vergissingen opduiken. Ik heb mijn best gedaan om ze te vermijden. Alles is twee keer gecontroleerd, vervolgens nog een keer en waar mogelijk heb ik mijn bronnen er nog eens bij gepakt om de valkuil die overinterpretatie heet te ontwijken. De voetnoten

zullen van pas komen als je de feiten zelf wilt nalopen (en ik zou je zeker willen aanmoedigen om dat te doen). Toch kan er altijd iets in geslopen zijn. Fouten zijn onvermijdelijk. Het enige wat we kunnen doen is proberen ze zo veel mogelijk te beperken, ze toe te geven en ze goed te maken. Dat is een van de hoofdpunten van dit boek! Wat ik dus maar zeggen wil: als je een feitelijke fout tegenkomt – hoe klein ook – e-mail me dan alsjeblieft via truth@tom-phillips.com. Ik zal een continu bijgewerkte openbare lijst met correcties bijhouden op tom-phillips.com/mistakes-and-regrets/.

Inhoud

Voorwoord: Het moment van de waarheid	13
Hoofdstuk 1: De oorsprong van de firma List & Bedrog	23
Hoofdstuk 2: Oud nepnieuws	51
Hoofdstuk 3: Het desinformatietijdperk	83
Hoofdstuk 4: Geografisch gelul	125
Hoofdstuk 5: Het grote scam-manifest	153
Hoofdstuk 6: De leugen regeert	197
Hoofdstuk 7: Schimmige handeltjes	223
Hoofdstuk 8: Alledaagse misvattingen	249
Ten slotte: Op naar eenwaardere toekomst	271
Dankwoord	289
Bronnen	291
Illustratieverantwoording	297
Noten	299

Voorwoord

Het moment van de waarheid

Je lult uit je nek.

Wacht, niet weggaan! Dat was een oerstomme manier om een boek te beginnen. Sorry.

Ik bedoel het ook helemaal niet persoonlijk. Zeker niet als je dit boek in staat te kijken in een winkel om te zien of je het wilt kopen. Gewoon doen! Koop dat boek! Je bent een verstandig mens! En nog heel geestig en stijlvol ook. Voor de duidelijkheid: er is niet speciaal iets wat jou onbetrouwbaarder dan gemiddeld maakt, of leugenachtiger dan anderen. (Behalve als je toevallig oplichter van beroep bent. In dat geval: hallo daar, volgens mij is hoofdstuk 4 wel iets voor jou.)

Los daarvan lul je toch mooi uit je nek. Je bent een leugenaar, een schadelijke ouwehoer en het kan bijna niet anders of je zit er op honderden manieren naast met allerlei grote en kleine misvattingen over de wereld waarin je leeft. Daar moet je alleen niet al te veel mee zitten, want – en dit is belangrijk – dat geldt voor iedereen. En ik zal het je nóg eerlijker zeggen: het geldt ook voor mij.

Ik wil alleen maar duidelijk maken dat wij mensen dagelijks rondzwemmen in een zee van onzin, halve waarheden en botte leugens. We liegen zelf en anderen liegen tegen ons. Ons hele sociale leven hangt aan elkaar van een gestage stroom leugentjes

om bestwil. We worden routineus misleid door politici, media, marketeers en nog vele anderen, en het echte probleem daarbij is dat het werkt. We zijn allemaal zó makkelijk in te pakken met goedgekozen leugentjes. En de leugens die het allerbeste werken zijn misschien wel de leugens die we onszelf vertellen.

Op dit moment kom je overal urgent klinkende waarschuwingen tegen dat we leven in een tijdperk van ‘post-truth’. De uitgever van de Britse Oxford-woordenboeken verkoos ‘post-truth’ in 2016 tot Woord van het Jaar en in 2017 verschenen er in Groot-Brittannië maar liefst drie boeken met de titel *Post-Truth*. Alle drie op dezelfde dag! Politici lijken steeds vaker de waarheid te verdraaien zonder de consequenties daarvan onder ogen te hoeven zien. Het grote publiek ‘heeft genoeg van deskundigen’, zoals ons heel stellig wordt verteld. Internet heeft van ons sociale leven een slagveld van desinformatie gemaakt, waarop we er steeds meer aan gaan twifelen of ome Jaap wel een echte persoon is of eigenlijk een Russische bot.

In alle eerlijkheid is het best makkelijk te begrijpen waarom mensen denken dat we in een uiterst feitbestendig tijdperk leven. Om een tamelijk flagrant voorbeeld te noemen: op dit moment is er in de vs een president die dagelijks leugens opdist, of misschien zijn het niet eens leugens. Misschien weet hij zelf niet eens wat waar is en wat niet, en kan het hem ook niet genoeg boeien om dat uit te zoeken. Het effect blijft een beetje hetzelfde. Volgens de factcheckers van *The Washington Post* had Donald Trump op het moment dat ik dit schreef al 10.796 ‘onware of misleidende beweringen’ gedaan in de 869 dagen dat hij president was,¹ na wat ze omschreven als ‘een jaar van bedrog dat zijn weerga niet kent’.²

Dat komt neer op een gemiddelde van meer dan tien onwaarheden per dag en zijn oneerlijkheidsgehalte lijkt alleen

maar te stijgen naarmate de tijd verstrijkt. Hij haalde de mijlpaal van vijfduizend leugens dankzij een extra intense uitbarsting van bullshitspuitery op 7 september 2018, een dag waarop hij maar liefst 125 onware of misleidende beweringen deed (aldus de *Post*) in slechts twee uur tijd. Dat is meer dan één onwaarheid per minuut. En dat was niet eens zijn oneerlijkste dag, want die dubieuze eer gaat naar 5 november 2018, de vooravond van de Amerikaanse Congresverkiezingen. Op die dag noteerde de *Post* 139 onjuiste beweringen, verdeeld over drie campagnebijeenkomsten.

Dat is eerlijk gezegd niet bepaald normaal. Maar wil het echt zeggen dat we in een post-truth-tijdperk leven? Mijn antwoord daarop is een ferm nee.

Begrijp me niet verkeerd, je zult mij niet horen beweren dat ons heden níét uit zijn voegen barst van de flauwekul, in allerlei soorten en maten, want dat is natuurlijk zeker het geval! Er is alleen één klein probleempje met het idee dat we in het 'post-truth-tijdperk' leven, want dat zou inhouden dat er ooit een 'truth'-tijdperk is geweest dat nu voorbij is. En, ahum, helaas zijn er bijzonder weinig aanwijzingen dat er ooit zo'n tijdperk is geweest. Het idee dat we onlangs een soort gouden eeuw van gewetensvolle waarheidsgetrouwheid en hartstochtelijke toewijding aan accuraatheid en keiharde bewijzen achter ons hebben gelaten is, bot gezegd, totale bullshit.

Natuurlijk zwerft er momenteel een hoop onzin rond en daar dragen we allemaal op de een of andere manier aan bij, in het groot of in het klein. We hebben allemaal weleens een op niets gebaseerd gerucht helpen verspreiden en we hebben allemaal weleens op die share- of retweetknop gedrukt zonder de feiten te checken, puur omdat het allemaal zo goed aansloot bij onze persoonlijke vooroordelen.

Maar anders dan je overal misschien hoort, zijn we al heel, héél lang zo.

Dat is waar dit boek over gaat: de waarheid en alle ingenieuze manieren waarop de mensheid die in de loop van de geschiedenis heeft weten te omzeilen. Want niets van dit alles is nieuw. Donald Trump is lang niet de eerste politicus die zijn onwaarheden alle kanten op sproeit als een op hol geslagen tuinslang. Voor het verspreiden van onbewezen of zelfs valse geruchten hebben we eerder ook geen Facebookpassword nodig gehad. Zolang er geld te halen viel en er lichtgelovige types te vinden waren om kaal te plukken, zijn er altijd mensen geweest die het geen punt vonden om een beetje creatief met de feiten om te springen en zo een paar centen te verdienen.

Uiteraard is het nooit zo makkelijk geweest als sommigen misschien denken om exact te bepalen wat waar is en wat niet. Bovendien zijn er nog andere vragen, zoals... waar komt onwaarheid vandaan? Zit oneerlijkheid ingebouwd in de mens en in menselijke beschavingen? Zijn mensen de enige wezens die liegen? Dat gaan we uitzoeken in het eerste hoofdstuk, 'De oorsprong van de firma List & Bedrog', waarin we de subtiele verschillen tussen 'leugens' en 'bullshit' zullen verkennen, waarin we zullen stuiten op het onverwachte feit dat niet alle leugentjes 'om bestwil' zijn en ons zullen buigen over de angst-aanjagende waarheid dat er veel meer manieren zijn om eraan te zitten dan om gelijk te hebben.

Eeuwenlang vormden de media onze voornaamste bronnen van informatie over de wereld. De journalistiek wordt wel de eerste ruwe versie van de geschiedenis genoemd, maar zoals we zullen zien is het vaak een behoorlijk slechte eerste versie waarbij redacteurs zich soms de haren uit het hoofd trekken. We kijken naar de oorsprong van onze onverzadigbare hang naar

nieuws in hoofdstuk 2, ‘Oud nepnieuws’, waar we een dode zullen tegenkomen die verre van dood was en zullen zien dat onze moderne zorgen over onbetrouwbare nieuwsbronnen en informatie-overdoses misschien wel helemaal niet zo modern zijn als we denken.

De nieuwsindustrie had misschien nederige wortels, maar dat is niet lang zo gebleven, want het werd al snel een bedrijfstak die de samenleving en onze kijk op de wereld heel grondig heeft gevormd. Dat wil overigens nog niet zeggen dat het nieuws er betrouwbaarder op werd. Van de grote maanhoax van 1835 (toen de *Sun* in New York een nationale sensatie veroorzaakte met een reeks van a tot z verzonnen artikelen over de beroemde astronoom Sir John Herschel, die een geavanceerde beschaving ontdekt zou hebben op de maan) tot absolute bullshit over badkuipen, de dagboeken van Hitler en de beruchte kattenseriemoordenaar die de Londense wijk Croydon onveilig maakte: veel van wat wij over de toestand in de wereld gelezen hebben is gewoon grote flauwekul. Daar gaan we wat nader op in in het derde hoofdstuk, ‘Het desinformatietijdperk’.

Niet alleen weten we niet goed wat er in de wereld gebeurt, we zitten er ook nog eens behoorlijk vaak naast als het over de wereld zelf gaat. In hoofdstuk 4, ‘Geografisch gelul’, ondernemen we een reis door een paar eeuwen ‘creatieve aardrijkskunde’, om het zo maar eens te zeggen. Enorme bergketens die nooit bestaan hebben, onwaarschijnlijke verhalen over mythische landen, ontdekkingsreizigers die de gebieden die ze naar eigen zeggen hadden ontdekt misschien wel nooit bezocht hebben... Hier zullen we zien hoe onze landkaarten zijn gevormd door het feit dat het vroeger behoorlijk lastig was om de boel te gaan controleren als mensen gewoon allerlei verzinsels

vertellen over de andere kant van de wereld.

Dat laatste is een dingetje dat grondig is uitgebuit door een man – mogelijk de grootste zwendelaar aller tijden – die een heel land beduvelde en een compleet ander land verzon. Deze man was nog maar één van de oplichters en megafantasten die we zullen tegenkomen in het volgende hoofdstuk, ‘Het grote scam-manifest’, waarin we onze eeuwige fascinatie voor bedriegers zullen behandelen. Van de verbluffend simpele oplichters-truc van zwendelaar par excellence Wiliam Thompson, van de Sovjet-bedrieger die de bureaucratie naar zijn hand zette tot de Française die zich decennialang in de hoogste kringen kon ophouden dankzij de onbekende inhoud van een mysterieuze kluis – in dit hoofdstuk trekken we de ongelooflijkste charlatans uit de geschiedenis na en stellen we de vraag: hoeveel van dat alles was bedrog en hoeveel ervan geloofden ze zelf?

Als er één ding is dat iedereen over politici weet, is het wel dat ze liegen. De leiders van onze glorieuze naties zijn niet altijd even eerlijk tegen ons. Als we helemaal eerlijk willen blijven ten opzichte van (sommige) politici is dat misschien een beetje oneerlijk, maar de onwaarheden van het politieke bedrijf verdienen niettemin hun eigen hoofdstuk. In ‘De leugen regeert’ bekijken we de niet al te edele kunst van het politieke bedrog: van spindoctors tot complottheorieën en van mislukte doofpotaffaires tot oorlogspropaganda.

Als er ergens iets te verdienen valt, zal er altijd iemand zijn die de waarheid daar wel een beetje voor wil verdraaien. In ‘Schimmige handeltjes’ kijken we naar twee grote boosdoeners: de handel en de gezondheidszorg. Het zakenleven steunt al vanaf het begin van de geschiedenis op klein en groot bedrog, van de oude Mesopotamische koperhandelaar Ea-nasir, die geld aannam maar het beloofde koper nooit leverde (wat

leidde tot de eerste klantenklaagbrieven die we kennen) tot Whitaker Wright, die in de negentiende eeuw fortuin maakte met grootschalige fraude. Bovendien komen we een paar historische kwakzalvers tegen, van de beruchte nieuwe-media-pionier met politieke aspiraties – die rijk werd door bokkentestikels te implanteren bij impotente mannen – tot de man wiens naam de geschiedenis in ging omdat hij per ongeluk het fenomeen hypnose uitvond, terwijl hij iets heel anders voor elkaar probeerde te krijgen.

Tegen die tijd zullen we heel wat van de meest indrukwekkende leugenaars uit de geschiedenis ontmoet hebben, maar als je denkt dat leugenaars ons enige probleem zijn, dan staat je een flinke teleurstelling te wachten. Het blijkt dat mensen, als ze de koppen even bij elkaar steken, heel goed allerlei mythen in het leven kunnen roepen. In 'Alledaagse misvattingen' zullen we zien hoe manieën, paniekzaaiërij en massahysterie ertoe kunnen leiden dat we de gekste dingen gaan geloven, van de spookachtige luchtschepen die Groot-Brittannië teisterden tot het opmerkelijk algemeen voorkomende geloof in penis-diefstal en van zoektochten naar monsters in Amerikaanse bossen tot... nou ja, letterlijke heksenjachten. Als het op leven in waarheid aankomt, blijken we onze eigen ergste vijand te zijn.

In het laatste hoofdstuk, 'Op naar eenwaardere toekomst', zullen we de vraag stellen wat we hier zelf aan kunnen doen. Als ons leven al sinds het begin van de geschiedenis wordt beheerst door leugens en onzin, wat betekent dat dan voor de kennisindustrie? Voor dingen als wetenschap en geschiedschrijving en al die andere manieren waarmee we feitelijke kennis over de wereld proberen te vergaren? Zijn we gedoemd voor eeuwig te blijven rondwaren in een mistig moeras van desinformatie of kunnen we met zijn allen stappen ondernemen om de slinger

weer een beetje te laten terugslaan naar de eerlijke waarheid?

Dit boek neemt je mee op een busreisje langs de ongelooflijkste leugens, de krankzinnigste onzin en de meest hardnekkige onwaarheden uit de geschiedenis. Veel van wat je hier kunt lezen is werkelijk niet te geloven en toch hebben mensen het ooit geloofd. Aan het eind van dit boek zul je begrijpen waarom er nooit een tijdperk van waarheid is geweest en zul je een nieuw soort waardering krijgen voor het schitterende spectrum van nonsens dat wij als soort hebben weten te produceren. Om kort te gaan: dit boek zal een beter, slimmer en aantrekkelijker mens van je maken.

Echt waar. Of denk je soms dat ik lieg?

Hoofdstuk I
De oorsprong van de firma
List & Bedrog

